

Κειμενογλωσσολογία

1^ο μάθημα

Προβληματισμοί

- Τι είναι γλώσσα;
- Σχέση γνώσης και γλώσσας
- Γλωσσική ανάπτυξη
- Γλωσσική ικανότητα
- Επικοινωνιακή ικανότητα
- Γλωσσικό σύστημα και τα επίπεδά του

Τι είναι γλώσσα

Λόγος (langue)

Η συστηματική πλευρά της γλώσσας
Η υπερατομική γλώσσα των μελών μιας κοινότητας

Γλώσσα
(language)

Ομιλία (parole)

Η κατ' άτομο πραγμάτωση του λόγου.
Περιέχει παραλείψεις, αποκλίσεις ή σφάλματα.
Περιλαμβάνει τη φώνηση.

Χαρακτηριστικά Γλώσσας

Η γλώσσα είναι σύστημα σημείων

Η γλώσσα είναι ένας κώδικας αποτελούμενος από γλωσσικά σημεία (γλωσσικές μονάδες) και κανόνες σύμφωνα με τους οποίους δομούνται τα σημεία ώστε να απαρτίσουν ένα μήνυμα.

Οι γλώσσες διαθέτουν κοινά δομικά χαρακτηριστικά

Η γλώσσα χρησιμοποιείται για την επίτευξη της επικοινωνίας

Χαρακτηριστικά Γλώσσας

Η γλώσσα χαρακτηρίζεται από ποικιλία και διαφοροποίηση (τρόπος, συνθήκες, σκοπός επικοινωνίας κτλ) – **γλωσσική ποικιλία** (γεωγραφικές διάλεκτοι – κοινωνιόλεκτοι)

Η γλώσσα συνοδεύεται από ένα πλήθος στοιχείων τα οποία, χωρίς να εντάσσονται στο γραμματικό της σύστημα, συμπληρώνουν και διευκρινίζουν το νόημα των μηνυμάτων (επιτονισμός, χειρονομίες, στάση σώματος, κινήσεις κ.ά.)

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα που λειτουργεί συγχρονικά, ενώ ταυτόχρονα εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις: η οριοθέτηση της Κειμενογλωσσολογίας

Ο Saussure (1979) πραγματοποίησε τη διάκριση ανάμεσα:

- Στην αφηρημένη πλευρά της γλώσσας, δηλαδή στη δομή της γλώσσας (*langue*), το γλωσσικό σύστημα.
- Στην ορατή πλευρά της γλώσσας, δηλαδή στη χρήση της γλώσσας (*parole*), τη γλωσσική επιτέλεση.

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις: η οριοθέτηση της Κειμενογλωσσολογίας

- Με την ανάλυση του **γλωσσικού συστήματος** ασχολούνται κλάδοι της γλωσσολογίας όπως: *Φωνητική-Φωνολογία, Μορφολογία, Σύνταξη, Σημασιολογία.*
- Με την ανάλυση της **γλωσσικής επιτέλεσης** ασχολούνται κλάδοι της γλωσσολογίας όπως: *Ανάλυση του Λόγου, Πραγματολογία, Κοινωνιογλωσσολογία.*
- Η **Κειμενογλωσσολογία** μελετά επίσης τον *επιτελεσμένο λόγο*, προφορικό και γραπτό. Βρίσκεται δε σε στενή συνεργασία με τους κλάδους της *Ανάλυσης του Λόγου*, της *Πραγματολογίας* και της *Κοινωνιογλωσσολογίας*.

Προφορικός και γραπτός λόγος

- Αφηρημένη πλευρά της γλώσσας (*langue*)
Vs
- ορατή πλευρά της γλώσσας (*parole*)
- Η ορατή πλευρά της γλώσσας, ο επιτελεσμένος λόγος, πραγματώνεται με βάση τις δυνατότητες που παρέχει το αφηρημένο σύστημα. Η πραγμάτωση γίνεται κυρίως μέσω **δύο επικοινωνιακών καναλιών**:
 - των ηχητικών κυμάτων (παραγωγή προφορικού λόγου)
 - των γραφηματικών συμβόλων (παραγωγή γραπτού λόγου)

Προφορικός και γραπτός λόγος

«Η γλώσσα ως πανανθρώπινο φαινόμενο είναι **συντριπτικά προφορική**» Ong (1997: 4)

- Από τις **δεκάδες χιλιάδες γλώσσες** που έχουν μιληθεί κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, μόνο **106** περίπου συνδέθηκαν με τη γραφή ώστε να δημιουργήσουν **γραμματεία**.
 - Από τις **3.000** περίπου γλώσσες που μιλιούνται σήμερα, μόνο **78** διαθέτουν **γραπτή λογοτεχνία**.
 - **Χιλιάδες** ομιλούμενες γλώσσες δεν έχουν γραφεί ποτέ.
- Ο **γραπτός λόγος** δημιουργήθηκε με στόχο
- την καταγραφή του συσσωρευμένου πλούτου
 - την εξ αποστάσεως επικοινωνία
 - τη διατήρηση σημαντικών κειμένων (νομικών, θρησκευτικών, πολιτικών κλπ.)

Προφορικός και γραπτός λόγος

Παραδοσιακή γραμματική:

- Ξεκίνησε από τους Αλεξανδρινούς των ελληνιστικών χρόνων.
- Έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο **γραπτό λόγο**, δεδομένου ότι αντικείμενό της ήταν η **συλλογή, διατήρηση και μελέτη των κλασικών κειμένων**.

Αντίθετα

Σύγχρονη γλωσσολογία:

- Δεν έχει πρώτιστο καθήκον τη μελέτη της **λογοτεχνίας** και των **λόγιων κειμένων**.
- Αποβλέπει στην ανακάλυψη της δομής και της λειτουργίας του **ανθρώπινου φαινομένου γλώσσα**.
- Η πιο φυσική έκφραση της γλώσσας είναι ο **προφορικός και όχι ο γραπτός λόγος**, γι' αυτό η γλωσσική έρευνα δίνει προτεραιότητα στον **προφορικό λόγο**.

Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου

Η προτεραιότητα αυτή υποστηρίζεται, μεταξύ άλλων, από τα ακόλουθα επιχειρήματα:

- Ο προφορικός έχει **ιστορική προτεραιότητα** έναντι του γραπτού λόγου, δεδομένου ότι **οι ανθρώπινες κοινωνίες επικοινωνούσαν** με τον προφορικό λόγο πολλές χιλιετίες πριν την ανακάλυψη της γραφής.
- Ο προφορικός λόγος έχει **οντογενετική προτεραιότητα**, δεδομένου ότι **το παιδί κατακτά** πρώτα τη γλώσσα στην προφορική της μορφή. Η εξοικείωση με το γραπτό λόγο είναι μια επίκτητη ικανότητα, αποτέλεσμα συστηματικής διδασκαλίας στο σχολείο.
- Ο προφορικός λόγος αποτελεί **προϋπόθεση** για την ύπαρξη του γραπτού. Στις περισσότερες μορφές γραφής **τα σύμβολα** που χρησιμοποιούνται (π.χ. αλφαβητικά) **βασίζονται** -χωρίς πάντα να ισοδυναμούν λόγω ιστορικών παραγόντων- σε μονάδες του προφορικού λόγου.

Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου

- Θεωρώντας ότι η γλώσσα υπάρχει πρωτίστως ως προφορική ομιλία, δεν υποδηλώνουμε αξιολογική στάση, **δεν αποδίδουμε ανωτερότητα στον προφορικό έναντι του γραπτού λόγου.**
- Ο προφορικός λόγος είναι η **φυσική κατάσταση της γλώσσας**, και **όχι μια υποδεέστερη** ή ατελής μορφή της.
- Τόσο ο προφορικός όσο και ο γραπτός λόγος είναι **δύο ισότιμες**, αλλά λειτουργικά διαφορετικές, μορφές λόγου, που εξυπηρετούν διαφορετικές επικοινωνιακές ανάγκες.
- Κατά συνέπεια ο πραγματωμένος λόγος μπορεί να είναι είτε προφορικός είτε γραπτός, **χωρίς το μέσο εκφοράς του να προϋποθέτει ή να υπονοεί αξιολόγηση.**

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (1): Απροσχεδίαστο Vs Προσχεδιασμός

Οι διαφορές μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου σε γενικές γραμμές οφείλονται **στις διαφορετικές συνθήκες παραγωγής τους:**

Προφορικός λόγος:

- Είναι κυρίως λόγος *απροσχεδίαστος*, μιας και πολύ συχνά διαμορφώνεται τη στιγμή που εκφωνείται υπό την πίεση του χρόνου και του ακροατή.
- Εμφανίζει συνήθως **συντακτικά ανολοκλήρωτες προτάσεις**, χρησιμοποιεί συχνά την **παρατακτική σύνδεση** και την **ενεργητική σύνταξη**, τις **επαναλήψεις**, τις **επανεκκινήσεις** και τους **γενικευτικούς όρους**.

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (1): Απροσχεδίαστο Vs Προσχεδιασμός

Γραπτός λόγος:

- Είναι κυρίως λόγος *προσχεδιασμένος*, αφού ο συγγραφέας του έχει συνήθως μεγαλύτερη **άνεση χρόνου** ώστε εκ των προτέρων να σκεφτεί και να οργανώσει το γραπτό του, να το ελέγξει, να το διορθώσει και να το ξαναγράψει.
- Εμφανίζει συνήθως **ολοκληρωμένες συντακτικά προτάσεις** με προτίμηση στην **υποτακτική σύνδεση** και την **παθητική σύνταξη**, καθώς και πολλές **ονοματοποιήσεις** (π.χ. τρέχω → τρέξιμο).

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (2): Πλαισίωση vs Αποπλαισίωση

Μία άλλη σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου προκύπτει από τη σχέση τους με το άμεσο, φυσικό πλαίσιο της επικοινωνιακής περιστασης:

Προφορικός λόγος:

- Το νόημα θεμελιώνεται από τη συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ κειμενικών και εξωκειμενικών, άμεσα παρόντων, καταστασιακών παραγόντων.
- Αυτό σημαίνει ότι ο προφορικός είναι λόγος **πλαισιωμένος**: Ο επιτονισμός, οι εκφράσεις και οι κινήσεις του σώματος, τα άμεσα ορατά στοιχεία της περιστασης, οι κοινές γνώσεις ομιλητή και ακροατή **συνδυάζονται και συσχετίζονται** με τα κειμενικά στοιχεία.

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (2): Πλαισίωση vs Αποπλαισίωση

Γραπτός λόγος:

- Στη μονολογική του κυρίως διάσταση, είναι λόγος *αποπλαισιωμένος*, απελευθερωμένος από το *συνομιλητή*, το *χώρο* και το *χρόνο*.
- Η πρόσβαση στο *άμεσο*, φυσικό πλαίσιο της *περίστασης* *δεν* είναι δυνατή.
- Ο συγγραφέας πολλές φορές καλείται να παρουσιάσει μέσα στο ίδιο του το κείμενο το πλαίσιο της επικοινωνιακής *περίστασης*. (πρβ. τις αναφορές στη χροιά της φωνής, στο ύφος ή στη διάθεση του ομιλητή στην περίπτωση των λογοτεχνικών κειμένων).

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (3): Επαφικότητα Vs Μη επαφικότητα

Τέλος, μια άλλη διαφορά εντοπίζεται στη *δυνατότητα επαφής* μεταξύ πομπού και δέκτη.

Προφορικός λόγος:

- Στον προφορικό συνομιλιακό λόγο το κείμενο, **την ίδια στιγμή που παράγεται από τον πομπό, προσλαμβάνεται από το δέκτη**, ο οποίος συχνά είναι **παρών στον ίδιο χώρο**, ενώ σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει **ακουστική (και οπτική) επαφή μαζί του** (π.χ. τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, συνδιαλέξεις μέσω τηλεοπτικού link).
- Σε κάθε περίπτωση πάντως ο δέκτης μπορεί να **απαντήσει/αντιδράσει** στην κειμενική συνεισφορά του ομιλητή.

Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου (3): Επαφικότητα Vs Μη επαφικότητα

- Στον προφορικό συνομιλιακό λόγο, και κυρίως σε συνθήκες οικειότητας και συμμετρικότητας, υπάρχει **η δυνατότητα διαπλοκής των λόγων και εμπλοκής των συνομιλητών** (μέσω ακριβώς της εναλλαγής των συνεισφορών τους, των επικαλύψεων, των διακοπών, της ανατροφοδότησης του ενός από τον άλλο, των εμφατικών σχολιασμών κτλ.).

Γραπτός λόγος:

- Ο συγγραφέας **δεν έχει άμεση επαφή με τους αναγνώστες του, απευθύνεται σε δέκτες απόντες**, οι οποίοι θα προσλάβουν το κείμενό του **ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα** και που μόνο τότε μπορούν να αντιδράσουν στα γραφόμενά του.

Ανακεφαλαιώνοντας

Συνοπτικά, στο παρόν μάθημα:

- ✓ Γνωρίσαμε τον **κλάδο της Κειμενογλωσσολογίας** και είδαμε ότι ασχολείται με τον επιτελεσμένο λόγο (προφορικό και γραπτό).
- ✓ Επισημάναμε την **προτεραιότητα του προφορικού έναντι του γραπτού λόγου**, σύμφωνα με την προσέγγιση της σύγχρονης γλωσσολογίας (προτεραιότητα που δεν εμπεριέχει αξιολόγηση).
- ✓ Είδαμε τις **διαφορές μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου**.